

36. Marcjanik M. Grzeczność w komunikacji językowej / M. Marcjanik. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007. – 166 s.
37. Ożóg K. Zwroty grzecznościowe współczesnej Polszczyzny mówionej (na materiale języka mówionego mieszkańców Krakowa) / K. Ożóg // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego CM XIII. Prace Językoznawcze. – Zeszyt 98. – Kraków, 1990. – 92 s.
38. Sifianou M. Politeness Phenomena in England and Greece : A Cross-cultural Comparison / M. Sifianou. – Oxford, 1992.

УДК 811.161.2'38'42

В. О. Гуменяк

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
**Міжнародний договір як жанр офіційно-ділового стилю
в історичній ретроспективі
(на матеріалі договорів Української Центральної Ради)**

Гуменяк В. О. Міжнародний договір як жанр офіційно-ділового стилю в історичній ретроспективі (на матеріалі договорів Української Центральної Ради). У статті розглянуто міжнародний договір як окремий жанр офіційно-ділового стилю початку ХХ століття за часів діяльності Української Центральної Ради. Схарактеризовано композиційні та мовні особливості текстів договорів, розглянуто використання правової та офіційно-ділової термінології, проаналізовано лексичні, фразеологічні, морфологічні особливості, які відображають процеси формування жанру міжнародного договору та формування відповідної фахової лексики, проакцентовано використання питомо української лексики.
Ключові слова: договір, міжнародний договір, текст, офіційно-діловий стиль, термінологія, фахова лексика.

Гуменяк В. А. Международный договор как жанр официально-делового стиля в исторической ретроспективе (на материале договоров Украинской Центральной Рады). В статье рассмотрен международный договор как отдельный жанр официально-делового стиля начала ХХ века во времена деятельности Украинской Центральной Рады. Охарактеризованы композиционные и языковые особенности текстов договоров, рассмотрено использование правовой и официально-деловой терминологии, проанализированы лексические, фразеологические, морфологические особенности, которые отражают процессы формирования жанра международного договора и формирование соответствующей профессиональной лексики, проакцентировано использование исконно украинской лексики.
Ключевые слова: договор, международный договор, текст, официально-деловой стиль, терминология, профессиональная лексика.

Gumenyak V. O. International agreement as a genre of official style in a historical retrospective (based on materials of agreement of Ukrainian Central Rada). The article is regard an international agreement as a separate genre of the official style on the beginning of the twentieth century during time of the Ukrainian Central Rada activities. Is characterized compositional and linguistic peculiarities of texts of treaties, used legal and official terminology, analyzed lexical, phraseological, morphological peculiarities that reflect the processes of formation the genre of the international agreement and formation of corresponding vocational lexis, accentuated the using of specific Ukrainian lexis. The article stated that in historical retrospective an international treaty is important in the formation of Ukrainian statehood at the beginning of the twentieth century. The conclusion of peace treaties of the UCR is the first attempt to normalize the genre of the treaty in the field of the new Ukrainian language. These documents contain typical elements, accepted language forms, but from the point of view of lexical filling there are many components (lexical, derivational, morphological) that reflect the processes of forming the genre of international treaty.
Key words: treaty, international treaty, text, formal-business style, terminology, professional vocabulary.

Договір як базовий чинник регулювання суспільних відносин досліджують правознавці, історики, мовознавці. Теорію та історію нормативно-правового договору, його особливості як джерела права аналізують А. Дьомін, О. Йоффе, В. Нерсисянц, Ф. Тарановський, Н. Пархоменко, Ю. Фрицький; Ж. Завальна та С. Скворцова вивчають теорію адміністративного договору й

адміністративно-правове регулювання договірних відносин; Л. Таль, Г. Рибницький, Г. Хникін аналізують теорію колективного договору як одного із локальних джерел трудового права; проблеми міжнародного договірного регулювання вивчають С. Восканов, Г. Галущенко, О. Мережка, О. Назаренко, В. Репецький та інші.

З огляду на сучасні тенденції розвитку української мови, пов'язані з розбудовою окремих стилів та підстилів, динамікою лексичного складу

мови, для українського мовознавства важливим й актуальним є системне й різноаспектне вивчення офіційно-ділового стилю в синхронічному та діахронічному аспектах. Одним із питань означеної теми є дослідження особливостей формування жанру договору в мікро- та макродіахронії.

Наукових праць, присвячених розгляду договору як жанрового різновиду офіційно-ділового стилю, в українському мовознавстві небагато. Більшість науковців лише побіжно згадують поняття «договір» як жанр офіційно-ділового стилю, не вдаючись до детальних характеристик мови договорів.

На сьогодні в науковій літературі немає загальновизнаного визначення терміна *договір*. З. Юдін зазначає, що для з'ясування сутності договору слід абстрагуватися від стереотипів уявлень, що склалися про договір як про вузькогалузевий інститут [10:79], і взяти до уваги тезу, згідно з якою «узагальненого легального поняття договору, придатного для всіх галузей права, не існує» [5:195]. В основі сучасного розуміння поняття «договір» лежить визначення, що міститься в Цивільному кодексі України: «Договір – домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків» [9]. Що стосується поняття «міжнародний договір», то найбільш змістовним і точним є таке визначення: «Міжнародний договір являє собою явно виражену угоду суб'єктів міжнародного права, призначену для регулювання їх взаємовідносин шляхом створення міжнародно-правових зобов'язань» [2:6]. У Словнику української мови в 11 тт. подано таке визначення: «Договір – це взаємне зобов'язання, письмова або усна угода про права та обов'язки між державами, установами, підприємствами та окремими особами» [7]. Новий тлумачний словник української мови дослівно відтворює це визначення, наводячи до нього кілька синонімів – *домовленість, домовта, пакт, трактат* [6:573].

Важливий матеріал щодо особливостей формування договору як окремого жанру офіційно-ділового стилю початку ХХ століття містять документи, що відображають діяльність Української Центральної Ради. Це можна пояснити тим, що зовнішньополітичний вектор відіграв важливу роль у політиці Центральної Ради.

Зовнішня політика доби Української Центральної Ради до середини 1917 року спочатку була скерована на налагодження взаємовідносин із Російською імперією, оскільки керівництво УЦР прагнуло визнання автономії у складі Російської республіки і не вважало Україну самостійним суб'єктом міжнародних відносин. Від утворення УНР до січня 1918 року розпочинається самостійна діяльність УНР, спрямована на здобуття прихильності з боку Англії та Франції, що

виявилось у формальному визнанні українського уряду. Міжнародну правосуб'єктність України обмежувало те, що III Універсал УЦР фіксував УНР у складі Росії, через те УНР не мала можливості бути суб'єктом міжнародного права. З проголошенням у IV Універсалі (9) 22 січня 1918 року незалежної та суверенної держави УНР виступає як рівноправний суб'єкт міжнародних відносин, зокрема, має право укласти міжнародні договори. Відбувається переорієнтація зовнішньополітичного курсу УЦР на Німеччину та Австро-Угорщину.

Міжнародний договір як форма міждержавного співробітництва є важливим засобом забезпечення національних інтересів держави, захисту основних прав і свобод людини. Зауважимо, що до середини ХХ століття не було єдиного документа, який би визначав порядок укладання міжнародних договорів. У 1965 р. Віденська конвенція про право міжнародних договорів визначає міжнародний договір як «міжнародну угоду, укладену між державами в письмовій формі і регульовану міжнародним правом, незалежно від того, викладена така угода в одному документі, у двох чи декількох документах, а також незалежно від її конкретного найменування» [1]. Отже, назва міжнародного документа (договір, конвенція, меморандум, декларація, статут, трактат, пакт, угода тощо) не впливає на його юридичну силу.

Поняття «форма договору» охоплює формулювання і визначення, які втілюють волевиявлення сторін договору, розташування, співвідношення і роль різних частин договору, його структуру та найменування [3]. Форма договору – це також засоби і способи, за допомогою яких воля суб'єктів міжнародного права набуває характеру явно вираженої угоди [4:128]. Основними елементами структури договору є назва договору (найменування і титул), преамбула, основна частина та заключна частина. Однак наявність усіх елементів структури в кожному договорі не є обов'язковою і не впливає на його юридичну силу.

Об'єктом нашого аналізу є тексти кількох міжнародних договорів: «Мирний договір між Німеччиною, Туреччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Українською Народною Республікою», «Текст Додаткового договору між УНР і країнами Четверного союзу» від 27 січня 1918 року, «Тайний договір між Австро-Угорщиною й Українською Народною Республікою в справі Східної Галичини та Буковини» (не раніше 27 січня 1918 року). Для визначення характерних мовних та композиційних ознак договору як жанру офіційно-ділового стилю з 10-20-тих років ХХ століття необхідно з'ясувати структуру та форму договору, розглянути лексичні, фразеологічні, морфологічні та синтаксичні особливості договору.

«Мирний договір між Німеччиною, Туреччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Українською Народною Республікою» (назва договору) був підписаний у ніч з 26 на 27 січня. Преамбула містить мету багатостороннього договору: «...правительства Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини постановили заключити мирний договір з Правительством Української Народної Республіки. Вони хочуть цим вчинити перший крок до тривкого і для всіх сторін почесного світового миру, котрий не тільки має покласти кінець страхіттям війни, але також має вести до привернення дружніх відносин між народами на полі політичному, правному, господарському і умовому»; також у ній подано найменування сторін договору, зазначаються уповноважені: «За цісарське німецьке правительство державний секретар заграничного уряду цісарський дійсний тайний радник п. Ріхард фон Кюльман. За ц. і к. спільне австрійсько-угорське правительство міністер цісарського і королівського дому і справ заграничних...» [8:137].

Як частина преамбули використовується вступна формула згоди: «згодилися на слідуєчій постанови» – аналог сучасного варіанта «домовилися про таке». Основну частину договору складають 10 статей, які визначають зобов'язання сторін та особливості міжнародних відносин. У першій статті йдеться про те, що воєнний стан між державами закінчився: «Сторони, які заключають договір, вирішили жити взаємно в мирі і дружбі» [8:138]; друга стаття визначає кордони між країнами, третя встановлює порядок евакуації союзних військ, у четвертій йдеться про встановлення «дипломатичних і консульських зносин» між сторонами; п'ята розв'язує питання про відмову сторін від воєнних контрибуцій, шоста стаття стосується питання військовополонених, сьома регулює «господарські зносини» та економічні зв'язки між УНР та державами Четвертого союзу, восьма – визначає публічні та приватні «правні зносини», дев'ята стаття проголошує «неподільну цілісність» умов договору, десята констатує автентичність усіх текстів договору. Друга частина «Мирного договору між Німеччиною, Туреччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Українською Народною Республікою» подає роз'яснення змісту деяких статей договору, при цьому кожна стаття починається вступною формулою «одержує слідуєчий уклад». Стандартність уживання усталених мовних форм є однією з найважливіших рис текстів офіційно-ділового стилю.

Логічна організація думки, чіткість, прозорість формулювань досягається використанням внутрішнього членування в середині статті – підпункти 1), 2), 3), або а), б), або 1, 2. У «Тексті Додаткового договору між УНР і країнами

Четвертого союзу» кожен розділ має статті, а деякі статті – параграфи. Заключна частина визначає порядок набрання договором чинності й містить положення процесуального характеру (дата і місце підписання, підписи сторін, печатки): «На доказ цього повновласники отсей договір підписали і своїми печатками ствердили. Зладжено в п'яти первописях в Брестю-Литовськім 9 лютого 1918 р.» [8:142].

У текстах аналізованих договорів вживається лексика, що належить до офіційно-ділового стилю: 1) **назви державних організацій та позадержавних об'єктів** – *управа, інституція, комісія, спілка, уряд, рада, палата*: «Для осягнення тієї цілі австрійський уряд предложить обом палатам Державної ради проект закону...» [8:151]; 2) **найменування осіб, що обіймають певні посади** – *державний секретар, міністер, тайний радник, президент міністрів, військовий повновласник*: «За королівське болгарське правительство президент міністрів п. др. Василь Радославов...» [8:138]; 3) **назви документів, цінних паперів** – *закон, законопроект, постанова, конвенція, умова, протокол, договір, колективний договір, декларація, асигнація*: «Постанова кінцевого протоколу до 19 статті...» [8:140]; 4) **канцеляризми та мовні штампи** – *вищеозначений, згідно з нижче наведеними, довести до відома, приймати до відома, поіменованій, положені в основу, заключати договір, торговельні зносини*: «Кожна зі сторін, що заключають договір...» [8:143]; 5) **архаїзми**, проте їх кількість порівняно невелика: «На доказ цього повновласники отсей договір підписали...» [8:142]; 6) **русизми** – *предложили, интересовані сторони, слідуєче число, будучність, правительство*: «Коли уповноважені ствердили, що їх повновластія, які вони предложили при підписанні мирного договору...» [8:143]; а також велика кількість дієприкметників на -уч, -юч: *слідуєчий, наступаючими, повертаючими, заключаючих*; 7) **назви**, які не увійшли до активного словникового складу української мови і в подальшому були витіснені іншими назвами – *уклад (тлумачення), речинці (строк, час), зарядження (розпорядження), пертрактуючі сторони (сторони, які беруть участь у перемовинах), уступ (уривок), передвістка (анонс), горожани (громадяни), мати осідок, не мати осідку*: «На рівні з горожанами заключаючої договір сторони ставляться також такі юридичні особи і товариства, які на її території мають свій осідок» [8:144]; «...кількість та рід витворів, котрих обмін передбачено в попередньому уступі, означить обостороння згода комісії...» [8:138]; «...постанова кінцевого протоколу до 21 статті одержує слідуєчий уклад...» [8:140]; «Якби

речинці, передбачені в 1 уступі 2 числа, мали наступити перед 30 червня 1919 р...» [8:141].

Фразеологічні одиниці мови міжнародних договорів представлені книжними фразеологізмами, які забезпечують лаконічність і чіткість думки – *мати по змозі, набирати сили, мати силу, заключати мир, вчинити перший крок, покласти кінець, стояти на перепоні*: «Постанова § 1 не стоїть на перепоні тому, щоби питання про те, який вплив на довжні зобов'язання мають викликані війною обставини...» [8:144].

Зміни в політичній, економічній, суспільній сферах зумовили активізацію дипломатичної лексики – *мирний договір, консул, консульство, посол, ратифікація, консультарні зносини*: «Німецьке правительство надішле Українському правительству в чотири тижні по ратифікації мирового договору...» [8:144].

Відповідно до предмета міжнародних договорів широко вживається суспільно-політична, юридична, економічна, фінансова, військова термінологія, наприклад **економічна**: *аванс, кредитор, купон, відсотковий та дивідентний папір, акції*: «Для поалагодження грошових і приватних зобов'язень взаємно повинні бути допущені признані державою товариства для охорони кредиторів...» [8:145]; **фінансова**: *торговельний договір, податок, обрахунок, тариф, митна тарифа*: «...обрахунок відбувати в золоті на таких основах...», «...загальна російська митна тарифа з 13 (24) січня 1903 року остається в дальшій силі» [8:140]; **військова**: *воєнні полонені і воєннополонені, воєнний час, воєнний стан, воєнна здобич, воєнна шкода*: «Воєнні полонені з обох сторін будуть відпущені додому...», «...особливо в зв'язку з перехідним воєнним часом можна було видати надзвичайні розпорядження заборони» [8:138:140]; **суспільно-політична**: *реквізиція, конституція, державний монопол, прелімінарний мир*: «...були або будуть предметом державного монополю...» [8:140]; **юридична**: *закон, мировий договір, строк давності, юридична особа, фізична*

особа, правосильний, публічні й приватні правні зносини: «Строки давності на території кожної із заключаючих договорів сторін в відношенні до горожан сторони другої...», «Мировий договір стає правосильним, оскільки в нім нічого іншого не постановлено по його ратифікації» [8:142]. Таким чином, термінологія як невід'ємна частина офіційно-ділового стилю є важливим складником мови міжнародних договорів.

На синтаксичному рівні тексти аналізованих договорів відзначаються великою кількістю означень, додатків, підрядних речень, що є способом деталізації думки та сприяють точності, чіткості викладу, однозначності тлумачення: «Жодна сторона не буде мати претензій на ті полегші, котрі друга сторона признає, або признає другій державі на підставі існуючої або майбутньої митової умови, або в дрібному пограничному обміні...» [8:140]; «Сторони, що заключають договір, зрікаються взаємно звороту їх, воєнних коштів, то значить, державних видатків на провадження війни, як також звороту їх воєнних шкід, то значить тих шкід, які повстали для них і їх горожан у воєнних областях...» [8:138].

Часові межі реалізації договорних положень визначаються в текстах за допомогою прислівників *зараз, негайно, якомога скоро, якомога рівночасно, терміново* (часові конкретизатори): «Тому обидві сторони, котрі заключають договір, обов'язуються негайно повідомити правительства...» [8:141].

В історичній ретроспективі міжнародний договір відіграв важливу роль у становленні української державності початку ХХ століття. Укладання мирних договорів УЦР – перші спроби нормалізації жанру договору на терені нової української мови. Зазначені документи містять типові елементи, але з точки зору лексичного наповнення багато є тих складників (лексичних, словотвірних, морфологічних), які відображають процеси формування жанру міжнародного договору та формування відповідної фахової лексики.

Література

1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_118. – Назва з екрана.
2. Курс міжнародного права. В 7-и т. – Т. 4. – М. : Наука, 1990.
3. Лукашук И. И. Структура и форма международных договоров / И. И. Лукашук. – Саратов, 1960. – 131 с.
4. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики : монографія / О. О. Мережко. – К. : Таксон, 2002. – 344 с.
5. Мозолин В. П. Договорное право в США и СССР : история и общие концепции / В. П. Мозолин, Е. А. Фарнспорт. – М. : Наука, 1988. – 309 с.
6. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах, Т. 1 А–К, – Київ : Аконт, 2006. – 926 с.
7. Словник української мови в 11 тт. (1970–1980) [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://sum.in.ua> – Назва з екрана.
8. Українська Центральна Рада : документи і матеріали : у 2 т. [упоряд. В. Ф. Верстюк та ін.]. – Т. 2: 10 грудня – 29 квітня 1917 р. – К. : Наук. думка, 1997. – 424 с.
9. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] // Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15> – Назва з екрана.
10. Юдін З. М. Тлумачення договору : дис. канд. юрид. Наук : 12.00.01 / Одеська націон. юрид. академія / З. М. Юдін. – Одеса, 2004. – 193 с.